

تقویم تاریخی شیعه

«تاریخ و تقویم مذهبی» یا اصطلاح «تواریخ شریعه» در شیعه بسیار نیرومند است، دلیل آن نیز این است که افزون بر مناسبت‌های عام و پذیرفته شده توسط همه مسلمانان، شیعیان، به دوازده امام باور دارند و این باور سبب شده است تا به زندگی سراسر رنج و مشقت آنان از یک سو و روزهای خوش و شاد آنان احترام بگذارند. برای یکی سوگوار باشند و برای دیگر شادمان. این علاوه بر آن است که تقویم عبادی شیعه به دلیل توجه اش به عبادات، سرشار از روزها و ماههای مهم است که برای تک آنها اعمال مختلف دارد. آنچه در اینجا مورد توجه است، بخش اول یعنی مناسبت‌ها است نه عبادات. در کتابهایی دعایی به هر دو بخش توجه شده است.

برای مثال در مصباح المتهجد شیخ طوسی (م ۴۶۰) یا اقبال الاعمال ابن طاووس (م ۶۶۴) چنین است. هدف ما در اینجا توجه به رویکرد تاریخی شیعه نسبت به تاریخ خویش با تأکید بر این است که مفهوم «سرور» و «حزن» برگرفته از همین تاریخ می‌باشد.

منابع ما در جدول زیر پنج کتاب و رساله کهن است

۱. مسار الشیعه از شیخ مفید (م ۴۱۳) (چاپ کنگره شیخ مفید) که کهن ترین اثر موجود و کامل درباره تقویم تاریخی شیعه محسوب می‌شود. گویا نام دیگر این رساله التواریخ الشرعیه است.
۲. مصباح المتهجد اثر شیخ طوسی (م ۴۶۰) که کتاب دعاست، اما به روزهای تاریخی هم توجه خاص مبذول داشته و اطلاعاتی را ارائه کرده است.
۳. زیج مفرد اثر یک منجم شیعه با نام شمس الدین ابو جعفر محمد بن ایوب حاسب طبری (تهران، ۱۳۸۵) است که جدول اعیاد اسلامی را براساس مذهب شیعه ارائه کرده است. خواهیم دید که مناسبت‌هایی که وی یادآور شده به خصوص تاریخ‌هایی که برای برخی از رخدادها آورده متفاوت با دیگران است. این اثر از قرن پنجم هجری است.
۴. نزهه الزاهد (چاپ میراث مکتوب) اثری است از اواخر قرن ششم و به طور دقیق از سال ۵۹۸ که مؤلفش را نمی‌شناسیم. این اثر دعایی، طبق معمول به روزهای تاریخی توجه دارد. ویژگی عده آن این است که برای فارسی زبانان نوشته شده و نخستین رویدادی که در بخش «سالشمار» ذکر می‌کند، نوروز فرس است.
۵. اقبال الاعمال مفصل ترین کتاب دعایی ابن طاووس (م ۶۶۴) است که در سه مجلد چاپ شده است. هدف اولیه این اثر بیان تقویم عبادی است اما به مناسبت از روزهای تاریخی هم یاد کرده

است. ابن طاوس کتاب دیگری با نام التعريف بالمولد الشریف داشته است که ویژه روزهای ولادت معصومین بوده و قطعاتی از آن در سایر آثارش آمده اما اصل آن کتاب مفقود شده است. دست کم در دو مورد از تاریخ اهل البیت که از منابع قرن دوم است استفاده کرده و نام منبع را آورده ایم.

چند یادآوری درباره این تقویم

الف: شروع سال از ماه رمضان از آن رو است که در تقویم عبادی اهل بیت، ماه رمضان به عنوان ماه نخست سال شناخته می شود؛ گرچه این ترتیب هیچ گاه رسمیت تقویمی نداشته است. ب: یادآوری دوم آن که گرچه روزهای مهم بسیار است، اما براساس برخی از روایات، چهار روز در تقویم تاریخی شیعه از همه مهم تر هستند که عبارت اند از:

۱۷ ربیع الاول روز تولد رسول خدا (ص)

۲۷ رجب روز مبعث رسول خدا (ص)

۲۵ ذی القعده روز دَحْوُالارض

۱۸ ذی الحجه روز غدیر (مصبح المتهجد: ۸۲۰)

ج: درباره ولادت ائمه علیهم السلام و برخی دیگر از مناسبت‌ها، اختلاف نظرهایی در همین چند منبع هست که آنها را عیناً گزارش کرده ایم. در جدول زیر تفاوت «زیج مفرد» با دیگر آثار روشن است، اما به نظر می‌رسد این زیج در برخی از موارد فاقد اعتبار است.

د: ستاره‌ها علامت مربوط به هر یک از این منابع است. در عین حال اگر مقابله یک مناسبت چند ستاره باشد به معنای این نیست که در همه آنها، اطلاعاتی که در ذیل عنوان «واقعه» آمده وجود دارد، اما تاریخ مذکور حتماً در آن منبع ذکر شده است.

ه: روشن است که منابع منحصر به این چهار یا پنج مورد نیست بلکه اطلاعاتی که در کتاب کافی، اثبات‌الوصیه یا کشف‌الغمہ (به نقل از مصادر مختلف) آمده می‌تواند مکمل این فهرست باشد.

و: آنچه در اینجا آمده بسا تفاوت فراوانی با آنچه در تقویم‌های رسمی چاپ روز آمده داشته باشد. هدف ما ارائه یک تصویر تاریخی از تقویم تاریخی شیعه در اهمیت روزهای خاص مذهبی - شرعی است. برای دستیابی به تقویم رسمی و روزهای مقبول و پذیرفته شده، می‌توان به

تقویم هایی چون تقویم قدس مراجعه کرد. یک اثر پژوهشی در این باره کتاب تواریخ النبی و الآل از شیخ محمد تقی تستری است.

ن: منابع مورد استفاده ما در این جدول، درباره روزهای عاشورا، غدیر، مبعث و روز ولادت امام حسین (ع) متفق هستند. روزهای دَحْوُالارض و ولادت صاحب الزمان (ع) هم به جز «زیج» مورد اتفاق است.

اقبال	نژهه	زیج	McCabe	مسار	واقعه	ماه	روز
	*				ولادت علی بن الحسین زین العابدین عليه السلام	رمضان	۵
	*				توبه آدم عليه السلام	"	۵
*			*		ولایته‌هدی امام رضا عليه السلام در سال ۲۰	"	۶
			*		وفات خدیجه در سال ۱۰ بعثت	"	۱۰
			*		روز مؤاخات میان رسول الله (ص) و امام علی (ع)	"	۱۲
			*		تولد امام حسن مجتبی عليه السلام سال ۳ هجرت	"	۱۵
			*		ولادت امام جواد عليه السلام در سال ۱۹۵	"	۱۵
	*				ولادت امام حسن مجتبی عليه السلام	"	۱۶

روز	ماه	واقعه	مسار	مصابح	زیج	نژهه	اقبال
۱۷	-	جنگ بدر	*	*	*		
۱۹	-	ضریت خوردن امام علی علیه السلام	*	*	*		
۲۰	-	فتح مکه در سال هجرت	*	*	*		
۲۱	-	شب معراج پیامبر صلی الله علیه و آله	*	*	*		
۲۱	-	شهادت امام علی علیه السلام در سال هجرت در سن سالگی ۴۳	*	*	*	*	*
۲۲	-	ولادت امام علی علیه السلام	*	*	*		
۲۴	-	اول نزول قرآن	*	*	*		
۲۶	-	رحلت امام جعفر صادق علیه السلام	*	*	*		
۱	شوال	مرگ عمرو بن عاص سال ۴۱ (صحیح آن سال ۴۳ است)	*	*	*		*
۳	-	روز میاهله	*	*	*		
۱۵	-	جنگ احد در سال سوم هجرت (شهادت حمزه سید الشهداء)	*	*	*		
۱۱	ذوالقعده	شهادت جعفر بن ابی طالب علیه السلام	*	*	*		
۲۳	-	وفات علی بن موسی الرضا علیه السلام در سال ۲۰۳ در خراسان	*	*	*		
۲۵	-	روز دخواهی	*	*	*		*
۲۵	-	نزول کعبه و اولین روز رحمت	*	*	*		
۲۹	-	روز نزول کعبه	*	*	*		
۱	ذوالحجه	شهادت زید بن علی علیه السلام (برخلاف تمام منابع که اواخر محرم یا اوائل صفر را نوشتند).	*	*	*		*
۱	-	ازدواج امام علی و فاطمه زهرا علیهم السلام در سال دوم هجرت	*	*	*		
۳	-	نزول جبرئیل برای گرفتن فرمان ادای براثت از ابویکر و واگذاری به امام علی (ع)	*	*	*		
۶	-	ازدواج امام علی و فاطمه علیهم السلام	*	*	*		
۶	-	وفات امام جواد علیه السلام (تاریخ اهل‌البیت: ۹۹)	*	*	*		
۸	-	قیام مسلم بن عقبه	*	*	*		
۹	-	روز شهادت مسلم بن عقبه	*	*	*		
۱۵	-	شدت محاصره عثمان توسط مهاجرین و انصار، طلحه و زبیر	*	*	*		
۱۵	-	نزول هل انتی	*	*	*		
۱۷	-	قتل مروان بن محمد مشهور به مروان حمار و زوال کامل دولت اموی	*	*	*		*
۱۸	-	روز غدیر	*	*	*		
۱۸	-	قتل عثمان در سال ۳۴ (که صحیح آن ۳۵ است) در سن سالگی ۸۲	*	*	*		
۱۸	-	بیعت مردم با امام علی علیه السلام بعد از قتل عثمان	*	*	*		
۲۴	-	میاهله	*	*	*		
۲۴	-	تصدق امام علی علیه السلام به انگشتی خود	*	*	*		
۲۵	-	روز میاهله	*	*	*		
۲۵	-	تصدق امام علی و فاطمه زهرا و حسین - علیهم السلام - و نزول سوره هل انتی	*	*	*		
۲۶	-	مجروح شدن عمر در سال ۲۳	*	*	*		
۲۷	-	ولادت امام هادی علیه السلام در سال ۲۱۲	*	*	*		
۲۹	-	مرگ خلیفه دوم در سال ۲۳	*	*	*		
۱۰	محرم	عاشروا	*	*	*		*
۱۷	-	واقعه اصحاب فیل	*	*	*		
۱۷	-	خروج زید بن علی علیه السلام	*	*	*		
۱۷	-	تغییر قبله از بیت المقدس به سمت کعبه	*	*	*		

ماه	روز	واقعه	مسار	مصباح	زیج	نژهه	اقبال
"	۲۱	شب بیست و یکم این ماه شب زفاف فاطمه زهرا علیها السلام و رفتن به منزل علی علیه السلام (شب جمعه از سال سوم هجرت)				*	*
"	۲۵	وفات امام زین العابدین علیه السلام در سال ۹۴		*	*		*
"	۲۸	روز زوال پادشاهی عباسیان در سال ۶۵۶				*	*
"	۲۸	وفات ابوالحسن موسی بن جعفر کاظم علیه السلام		*		*	*
صفر	۱	کشته شدن زید بن علی در سال ۱۲۱ [یا ۱۲۲]		*	*	*	*
"	۳	آتش زدن پرده کعبه توسط مسلم بن عقبه در سال ۶۴		*	*	*	*
"	۲۰	بازگشت حرم امام حسین علیه السلام از شام به مدینه		*	*	*	*
"	۲۰	ورود جابر به کربلا به عنوان نخستین زائر امام حسین علیه السلام		*	*	*	*
"	۲۰	روز بازگشت سر مقدس امام حسین علیه السلام به جسد شریف آن حضرت					*
"	۲۱	اولین غزوه پیامبر صلی الله علیه و آله		*		*	*
"	۲۸	وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله در سال ۱۱ هجرت		*	*	*	*
"	۲۸	وفات امام حسن مجتبی علیه السلام در سال ۵۰ هجرت		*	*	*	*
ربيع الاول	۱	شب اول ربیع الاول هجرت رسول خدا صلی الله علیه و آله از مکه به مدینه در سال ۱۳ بعثت		*	*	*	*
"	۱	لیلہالمیت پنج شنبه شب اول ماه ربیع الاول سال ۱۳ بعثت		*	*	*	*
"	۱	وفات امام ابو محمد حسن بن علی عسکری علیه السلام و آغاز امامت حضرت قائم علیه السلام		*		*	*
"	۴	سوختن کعبه (توسط قوای شام) (در سال ۶۴)		*		*	*
"	۴	شب چهارم ماه خروج رسول الله از غار به سوی مدینه		*	*	*	*
"	۴	وفات امام حسن عسکری علیه السلام در سال ۲۶۰ هجرت		*		*	*
"	۴	آغاز امامت حضرت قائم علیه السلام		*	*	*	*
"	۷	ولادت حضرت فاطمه (س)		*		*	*
"	۸	هجرت رسول خدا صلی الله علیه و آله		*		*	*
"	۸	وفات امام حسن عسکری علیه السلام (روز جمعه یا چهارشنبه: تاریخ اهل‌البیت: ۱۰)		*		*	*
"	۸	ازدواج پیامبر صلی الله علیه و آله با خدیجه		*		*	*
"	۹	روز هلاکت کسی که به خدا و رسول اهانت کرده و دشمنی می‌ورزید (گرامی نزد برخی از عجم)				*	*
"	۱۰	ازدواج رسول خدا صلی الله علیه و آله با خدیجه کبری در سن ۲۵ سالگی حضرت و ۴ سالگی خدیجه		*	*	*	*
"	۱۰	رحلت عبدالملک در سن ۸ سالگی رسول خدا صلی الله علیه و آله در سال هشتم عام الفیل		*	*	*	*
"	۱۲	ورود رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدینه در وقت ظهر		*	*	*	*
"	۱۲	پایان دولت آل مروان در سال ۱۳۲		*	*	*	*
"	۱۲	نقلهایی برای تولد حضرت رسول صلی الله علیه و آله در این روز هست. اصحاب عجم این روز را محترم می‌شمارند (ولادت پیامبر)		*		*	*
"	۱۴	مرگ یزید بن معاویه در ۳۸ سالگی (سال ۶۴) (در مصباح به اشتباه سال ۶۶)		*	*	*	*
"	۱۷	تولد رسول خدا صلی الله علیه و آله در وقت طلوع فجر روز جمعه در عام الفیل		*	*	*	*
ربيع الثاني	۳	روز آدینه، برآمدن آب از کوفه		*		*	*
"	۱۰	ولادت امام حسن عسکری علیه السلام در سال ۲۳۲		*	*	*	*
"	۱۰	رحلت آمنه		*		*	*

اقبال	نژهه	زیج	مصابح	مسار	واقعه	ماه	روز
		*	*		نزول حکم نماز تمام و قصر در سال اول هجرت	"	۱۲
					وفات امام محمد باقر علیه السلام در سال ۹۴ (بدون تعیین روز از تاریخ اهل‌البیت: ۹۵) (در منابع اصلی ما خبر آن نیامده است)	"	۱۲
		*	*		ولادت امام زین‌العابدین در سال ۳۶ هجرت	جمادی‌الاولی	۱۵
		*			پیروزی امام علی علیه السلام در جنگ جمل	"	۱۵
	*	*			تقریر وجوب نماز	"	۱۵
		*			روز پیروزی امام علی علیه السلام در جنگ جمل	"	۱۵
*	*	*	*		وفات فاطمه زهرا علیه السلام در سال ۱۱ هجرت	جمادی‌الثانیه	۳
	*				ولادت جعفر بن ابی طالب	"	۳
	*				روز پیروزی امام علی علیه السلام در جنگ جمل	"	۳
	*				ولادت موسی بن جعفر علیه السلام	"	۱۴
	*	*			کشته شدن عبدالله بن زبیر در سال ۷۶ هجرت (صحیح آن ۷۳)	"	۱۵
	*				ولادت امام زین‌العابدین علیه السلام	"	۱۵
	*				فتح بصره به دست امیر المؤمنین علیه السلام	"	۱۵
*					شب این روز حامله شدن آمنه به رسول الله صلی الله علیه و آله	"	۱۸
*		*	*		ولادت فاطمه زهرا علیها السلام در سال دوم از مبعث و در برخی روایات سال پنجم و به روایت عامه پنجم قبل از بعثت	"	۲۰
	*				شهادت حضرت زهرا علیها السلام	"	۲۰
		*			روز پیروزی امام علی علیه السلام در جنگ جمل در سال ۳۶ هجرت	"	۲۰
		*			درگذشت ابوبکر و چانشینی عمر به نص ابوبکر	"	۲۷
*		*			روزی که پیغمبر به سلمان فرمود: یا سلمان! آنت منا اهل‌البیت	آخر ماه	
	*	*	*		تولد امام باقر علیه السلام سال ۵۷ هجرت	رجب	۱
		*			به روایت ابن عیاش تولد امام ابوالحسن سوم امام هادی علیه السلام	"	۲
		*	*		وفات امام هادی علیه السلام در سال ۲۵۴ در سن ۴۰ سالگی (در مصباح: ۱۱ سالگی)	"	۳
	*				شهادت حسن بن علی علیه السلام	"	۴
		*			ولادت امام ابوالحسن سوم امام هادی علیه السلام (به روایتی دیگر)	"	۵
		*			ولادت ابوجعفر دوم امام جواد علیه السلام به روایت ابن عیاش	"	۱۰
	*				ولادت محمد بن علی امام باقر علیه السلام	"	۱۲
*		*			ولادت امام علی علیه السلام دوازده سال پیش از بعثت به روایت ابن عیاش. (روایت عتاب بن اسید: تولد امام علی علیه السلام در بیت‌الله‌الحرام روز جمعه ۱۳ رجب در حالی که رسول الله ۲۸ سال داشت)	"	۱۳
*		*			خروج رسول الله صلی الله علیه و آله از شعب ابی طالب	"	۱۵
*		*	*		ازدواج امام علی علیه السلام با فاطمه زهرا علیها السلام پنج ماه پس از هجرت در سن ۱۱ سالگی فاطمه زهرا علیها السلام	"	۱۵
*		*	*		تغییر قبله از بیت‌المقدس به سوی کعبه در سال ۲ هجرت	"	۱۵
		*			روز درگذشت ابراهیم فرزند رسول الله صلی الله علیه و آله	"	۱۸
		*			رحلت فاطمه زهرا علیها السلام براساس روایت ابن عیاش	"	۲۱
		*			ولادت امام علی علیه السلام در سال ۳۰ عام الفیل	"	۲۲
		*	*		هرگ معاویه در سال ۶۰ در سن ۷۸ سالگی (روز شادی مؤمنین)	"	۲۲
		*			روز ضربت خوردن امام حسن علیه السلام (در سال ۴۱)	"	۲۳

ماه	روز	واقعة	مسار	مصباح	زیج	نژهه	اقبال
"	۲۴	فتح خیربر بهدست امام علی علیه السلام (فتح قلعه باب القموص و کشتن مرجب یهودی)	*	*	*	*	
"	۲۵	وفات امام کاظم علیه السلام در سال ۱۸۳ در زندان سندي بن شاهک در سن ۵۵ سالگی	*	*	*	*	*
"	۲۵	بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله	*	*	*	*	*
"	۲۶	وفات ابوطالب براساس قول ابن عیاش	*	*	*	*	*
"	۲۷	بعثت رسول خدا صلی الله علیه و آله	*	*	*	*	*
"	۲۷	شب معراج	*	*	*	*	*
شعبان	۳	ولادت امام حسین علیه السلام	*	*	*	*	*
"	۱۵	ولادت صاحب الزمان علیه السلام سال ۲۵۵ یا ۲۵۶	*	*	*	*	*
"	۱۵	شب چک (اعمال!)	*	*	*	*	*